

УДК 94 (477) «1919» : 355.24

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2025.4.376>

Олександр Олійник*

КИЯНИ І ПРОБЛЕМА ПОПОВНЕННЯ БІЛОГВАРДІЙСЬКОГО ВІЙСЬКА В 1919 РОЦІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ «КИЄВЛЯНИН»)

Анотація: *Стаття присвячена подіям Української революції 1917-1921 років. У центрі уваги поставлено проблему ставлення мешканців Києва до поповнення білогвардійського війська впродовж російської окупації у 1919 році. Важливе значення для розуміння цього процесу мають проаналізовані нами матеріали тогочасної російськомовної приватної літературної та політичної газети консервативно-монархічного спрямування «Киевлянин». Автор дотримувався принципів історизму, системності та критичного підходу до опрацювання залучених джерел і наукової літератури.*

У ході дослідження з'ясовано, що спроби білогвардійського командування генерала А. Денікіна поповнити ряди Добровольчої армії за рахунок киян і місцевого офіцера зазнали майже повного провалу. Добровільні заклики, спрямовані насамперед до колишніх офіцерів, студентів, робітників і різних фахівців, не дали очікуваного результату. Населення столиці України у переважній більшості не виявляло бажання вступати до війська, навіть в умовах примусової мобілізації. А значна частина мобілізованих ухилилася від служби або ігнорувала розпорядження військової влади.

Ключові слова: білогвардійське військо, газета «Киевлянин», Добровольча армія, добровольці, кияни, мобілізація, поповнення війська

Постановка проблеми. Українська революція 1917-1921 років стала епохальною сторінкою вітчизняної історії. Їй присвячено чимало різноманітних публікацій, дисертаційних досліджень, монографій тощо. Значну увагу приділено історії Української Центральної Ради, Української Держави гетьмана П. Скоропадського, Західноукраїнській Народній Республіці, Директорії УНР. Достатньо глибоко досліджено та проаналізовано питання збройної боротьби на теренах України між воюючими сторонами. Водночас поза увагою істориків фактично залишилося дослідження ставлення населення України до проведених воюючими істориків сторонами мобілізацій, зокрема киян до білогвардійського війська у 1919 р.

Ще одним спонукальним мотивом появи даної статті є реалії сьогодення. В умовах протистояння російській агресії російська пропаганда намагається нав'язати українцям і всьому світу ідеї про «адин народ», «руськість» українців та їх «єдність» з росіянами у т.ч. і в часи Української революції 1917-1921 років.

За таких обставин важливого значення набуває належне вивчення різноманітної джерельної бази, у т.ч. і тогочасних періодичних видань. У цьому контексті показовою вважаємо роль газети «Киевлянин» (російськомовної приватної літературної та політичної

* Олійник Олександр Сергійович – аспірант кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, Україна);

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8810-2075>; e-mail: istadf24.oliinyk@kpmu.edu.ua

газети консервативно-монархічного спрямування, головним редактором якої був відомий російський націоналіст В. Шульгін). На її сторінках міститься чимало фактичного матеріалу, котрий дає змогу пролити світло на питання ставлення киян до проблеми поповнення рядів білогвардійського війська у 1919 р.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі аналізу матеріалів газети «Киевлянин» показати ставлення мешканців Києва до проблеми поповнення білогвардійського війська у часи російської окупації міста в 1919 р.

Огляд літератури. Проблема поповнення Добровольчої армії генерала А. Денікіна на теренах її оперування в Україні, а тим більше ставлення місцевого населення, зокрема мешканців Києва, до неї, не отримала належного висвітлення в історіографії. Водночас вона і не належить до тих, котрих називають «Terra incognita». До цього процесу долучилися як зарубіжні, так і вітчизняні історики.

Тривалий час проблема поповнення лав денікінського війська в Україні та ставлення до цього процесу українців мала лише епізодичну, побіжну фіксацію в історичній науковій літературі. Фактично її розробка почалася лише на початку 21 ст. Серед зарубіжних авторів варто відмітити праці В. Цветкова¹, С. Волкова², котрі стали своєрідним поштовхом для подальших досліджень історії «білого» руху. Однак у цих роботах ставлення населення України до білогвардійських мобілізацій, у т.ч. і киян, подається побіжно, не охоплює належним чином усі регіони. У них відсутній глибокого аналізу сутності цього процесу. Ця ж вада притаманна й останнім зарубіжним публікаціям Р. Гагкуєва³ та І. Ходакова⁴.

Вітчизняні історики, досліджуючи різноманітні аспекти Української революції 1917-1921 рр., більше уваги приділяли діяльності українських державних утворень, частково звертали на денікінський режим в Україні. Проблема ставлення населення України до військових мобілізаційних кампаній воюючих сторін, зокрема до білогвардійського війська, не було предметом спеціальних досліджень. Мала місце лише констатація факту далекого від успіху процесу поповнення білогвардійських підрозділів і з'єднань за рахунок українців⁵. Досліджувався лише механізм мобілізації до лав армій Першої і Другої УНР та УГА.

Своєрідним проривом у висвітленні проблеми ставлення населення України до поповнення за їх рахунок лав білогвардійського війська стали публікації М. Ковальчука, серед яких виокремлюються його дві монографії⁶. Поступово вітчизняні історики, досліджуючи денікінський режим, стали дедалі частіше показувати мобілізаційні процеси в Україні до білогвардійського війська⁷. Однак акцент здебільшого робиться на терени

¹ Цветков В.Ж. Белые армии юга России. Москва: «Посев», 2000. 167 с.

² Волков С.В. Трагедия русского офицерства. Москва: Центрполиграф, 2001. 508 с.

³ Гагкуев Р.Г. Белое движение на Юге России. Военное строительство, источники комплектования, социальный состав. 1917-1920 гг. Москва: Содружество «Посев», 2021. 704 с.

⁴ Ходаков И.М. Московский поход генерала Деникина. Решающее сражение Гражданской войны в России. Май – октябрь 1919 г. Москва: «Центрполиграф». 2022. Вип. 38. 371 с.

⁵ Рубльов О.С., Реснит О.П. Українські визвольні змагання 1917-1921 рр. /За заг. ред. В. Смолія. НАН України. Інститут історії України // Україна крізь віки. Київ: Альтернативи, 1999. Т. 10. С. 214-215; Кручина В. Білий рух в Україні (1917-1920 рр.): Авторефер. дис. канд. іст. наук. Київ: Інститут історії України НАУН, 2005. 17 с.

⁶ Ковальчук М. Невідома війна 1919 року: українсько-білогвардійське протистояння: Наукова монографія. Київ: Темпора, 2006. 576 с.; Ковальчук М. Без переможців: Повстанський рух в Україні проти білогвардійських військ генерала А. Денікіна (червень 1919 р. – лютий 1920 р.) Київ: Вид. дім «Стилос», 2012. 352 с.

⁷ Бойко О. Денікінський режим на українських землях: державний устрій, соціально-економічна і національна

Лівобережжя, Крим та Південь. Київ, як і Правобережжя, у порівнянні з попередньо згаданими регіонами, фактично залишилися за лаштунками згаданого процесу, що безумовно є важливим спонукальним мотивом появи цієї публікації.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці серпня 1919 р. до Києва одночасно увійшли підрозділи Об'єднаної української армії (Дієва армія Української Народної Республіки та Українська Галицька Армія) та Збройних сил півдня Росії (ЗСПР), представлених Добровольчою армією генерала А. Денікіна. Зіткнення двох ворогуючих сил, на жаль, завершилося на користь денікінців⁸.

Білогвардійське командування розраховувало отримати на Правобережній Україні значні людські поповнення, украй необхідні для виснажених безперервними боями військ, що вели наступ проти більшовиків у Центральній Росії.

На думку білогвардійського командування вступ підрозділів денікінського війська до Києва був тріумфальним. Адже зустріч білогвардійців (розвішування російських трикологорів, зустрічі з квітами, «хресні ходи») демонструвала прихильність місцевих мешканців до нової влади⁹, про що зазначалося на сторінках одного з перших номерів відновленого видання газети «Киевлянин»¹⁰. Це створювало ілюзію переможної ходи та реальної можливості поповнення рядів білогвардійського війська за рахунок киян. Водночас нова влада ігнорувала той факт, що серед мешканців Києва було чимало і тих, хто привітно поставився до українців, української ідеї¹¹. Не слід було скидати з рахунку і наявність серед киян про-більшовицько налаштованих осіб, діяльність більшовицького підпілля тощо.

Загально відомо, що одним із головних чинників для успіху у війні є наявність війська, належно підготовленого, забезпеченого усім необхідним. Тому не дивно, що командування Добровольчої армії, як і інших воюючих сторін, добре розуміло, що для перемоги над противником важливе значення має необхідність поповнення рядів своїх підрозділів і з'єднань.

Потрібно зазначити, що командування ЗСПР усвідомлювало, що сила денікінців полягала саме в добровільному підході до комплектування своїх підрозділів і з'єднань, що переконливо показувала практика бойових дій 1918 – початку 1919 рр. Тому, розвиваючи свій наступ проти більшовиків, а пізніше в Україні проти армії УНР, денікінці не поспішали оголошувати загальної військової мобілізації. Але розширення театру воєнних дій, зокрема перенесення їх в Україну, настійливо вимагала переходу до формування регулярної армії,

політика // Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років. 2010. Вип. 5. С. 132-134; *Кравченко Д.* Політика окупаційного денікінського режиму в Україні (1919-1920 рр.) // Сторінки історії: збірник наукових праць. 2017. № 44. С. 66-67; *Рябуха Ю.В.* Збройні Сили Півдня Росії на території України у 1919 році: авторефер.... дис. канд. іст. наук. Харків, 2008. 20 с.

⁸ *Ковальчук М.* Невідома війна 1919 року... 576 с.; *Кравцевич В.* Що сталося в Києві 31 серпня 1919 року // Військово-історичний альманах. 2000. № 1. С. 24-45; *Майкевич С.* Два дня из истории Киева. Киев: Варто, 2010. 160 с.; *Олійник С.* Українська Галицька армія і київські події 31 серпня 1919 р. // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Історичні науки. 2005. Т. 14. С. 304-310.

⁹ *Л.-лой.* Очерки жизни в Киеве 1919-1920 гг. // Архив русской революции издаваемый Г.В. Гессеном. Берлин: Слово, 1921. Т. 3. С. 216; *Майкевич С.* Два дня из истории Киева... С. 102-105.

¹⁰ *Населению Малороссии // Киевлянин.* 1919. № 5. С. 1; «Христос Воскресе» // *Киевлянин.* 1919. № 2. С. 2.

¹¹ *Голденвейзер.* Из Киевских воспоминаний // Архив русской революции издаваемый Г.В. Гессеном. Берлин: Слово, 1922. Т. 6. С. 259; *Майкевич С.* Два дня из истории Киева... С. 102-105.

відповідно, до запровадження мобілізації до війська. Наприкінці весни 1919 р. потреба в цьому все більше і більше вдавалася взнаки. Одним із перших кроків у цьому плані стала поява «Тимчасової інструкції з проведення мобілізації»¹². Однак загальну мобілізацію на всіх підконтрольних українських територіях командування ЗСПР не поспішало оголошувати. Хоча час від часу її проводили в окремих районах. Певного успіху можна було очікувати лише у великих містах, що й показали мобілізації в Харкові, Куп'янську, Полтаві та низці інших міст Лівобережної України¹³. Відомо, що окремі командири полків у прифронтовій зоні вдавалися до самочинних мобілізацій місцевого населення, хоча вона, як згадував Б. Штейфон, заборонялася вищим військовим командуванням¹⁴. Однак мобілізаційні заходи на Лівобережній Україні виявилися далекими від бажаних¹⁵. Відзначалося масове ухиляння від мобілізації та пропонувалося «вжити до зазначених осіб примусових заходів по залученню їх на службу»¹⁶.

Загалом білогвардійські війська не мали у тилу достатніх сил для проведення загальної мобілізації, навіть попри те, що в певних колах до Добровольчої армії ставилися із симпатією, захоплювалися її подвигами. Водночас українці вважали її занадто слабкою та нечисленною, щоб перемогти більшовиків¹⁷.

Білогвардійське командування розраховувало на подібний мінімум і на Правобережній Україні. Однак тут денікінців часто зустрічали вороже, і проти них діяли повстансько-партизанські загони¹⁸.

Після встановлення своєї влади у Києві білогвардійці, попри відчутну нестачу у живій силі, на перших порах вважали за доцільним спробувати поповнити лави свого війська за рахунок добровольців, насамперед офіцерів колишньої російської армії, котрих у Києві було чимало. Тимчасова відмова від проведення мобілізації киян можливо пояснюється не лише зазначеними вище факторами, а й, зокрема, слабкістю воєнно-політичного становища білогвардійців на Правобережній Україні. До того ж місто мало прифронтовий статус. І запровадження мобілізації, з її можливими негативними соціально-політичними чинниками, могло викликати небажану реакцію мешканців Києва.

У перші дні вересня на сторінках газети «Киевлянин» можна було зустріти оголошення про набори до різноманітних підрозділів денікінців. Так, зокрема, у другому номері часопису було розміщено запрошення добровольців, старих семенівців, юнкерів і «вольноопределяющих» у гвардійський семенівський полк, 15-й гусарський полк, 7-у окрему інженерну роту й інші підрозділи¹⁹. У наступному випуску розміщувалося запрошення до лав 10-го гусарського Інгерманландського та лейб-гвардійського й

¹² Временная инструкция для производства мобилизации в районах, занятых Вооруженными силами на Юге России. Екатеринодар, 1919. 7 с.

¹³ Ковальчук М. Без переможців: Повстанський рух в Україні проти білогвардійських військ генерала А. Денікіна (червень 1919 р. – лютий 1920 р.). Київ: Видавничий дім «Стилос», 2012. С. 126.

¹⁴ Штейфон Б. Кризис добровольчества. Белград: Русская типография, 1928. С. 98.

¹⁵ Солдатенко В.С. Україна в революційну добу: Іст. есе-хроніки. У 4-х т.: Т. III. Рік 1919. Київ: Світогляд, 2010. С. 374.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ковальчук М. Без переможців... С. 16-17, 21.

¹⁸ Ibid. С. 181-206.

¹⁹ Киевлянин. 1919. № 2. С. 1.

уланського полків²⁰. Поступово категорія добровольців розширювалася. Заклики про вступ до війська робилися також до студентів, гімназистів, музикантів²¹. Як свідчить аналіз випусків «Киевлянина», такі заклики у подальшому стали практикою, навіть в останні дні існування білогвардійської влади в Києві²². Контингент тих, кого запрошували добровольцями до денікінського війська значно розширювався. Так, наприклад, наприкінці вересня до штату військовослужбовців одного із денікінських бронепоездів запрошували перукаря, кухаря, хлібопекаря, кравця, шевця тощо²³. Однак кияни не поспішали зголошуватися на звернення, про що свідчить той факт, що подібні оголошення вміщувалися у наступних номерах «Киевлянина».

Офіцерський склад колишньої російської армії, що перебував у Києві, зобов'язали здійснити реєстрацію у комендантському управлінні²⁴. А після цього вони мали пройти своєрідну фільтрацію на благодійність і долучитися до лав Добровольчої армії²⁵. Аналіз матеріалів «Киевлянина» свідчить, що офіцерство не поспішало реєструватися, добровільно вливатися у лави денікінців. Мало допомогли цьому розпорядження про запис до війська не чекаючи на завершення фільтрації²⁶. Натомість у часописі неодноразово розміщувалися замітки про засилля офіцерів колишньої імператорської армії у міських ресторанах, притонах, їх участь у картярських іграх, пиятиках, грабунках місцевого населення, єврейських погромах і т.п.²⁷

Загалом важко стверджувати про результативність добровільного набору офіцерів і киян у підрозділи білогвардійців. В одній із заміток газети «Киевлянин» № 5 за 25 серпня (7 вересня) зазначалося, що при одному з полків 15-ї піхотної дивізії було сформовано роту з добровольців²⁸. Наприкінці жовтня виявили своє бажання вступити до робітничо-інженерного загону К. Кірста (що ще мав сформуватися) представники медичного персоналу міського трамвайного транспорту (всього 11 осіб)²⁹. Процес формування цього підрозділу розтягнувся фактично на цілий місяць³⁰.

На нашу думку, якщо б таке явище як добровільний вступ до лав білогвардійського війська було частим і масовим, то подібної інформації на сторінках цього часопису було б у достатній кількості. Це дає нам підстави вважати, що добровільне поповнення денікінського війська з числа киян і офіцерів, котрі проживали у місті, себе не виправдало. Водночас потрібно зазначити, що серед киян, котрі відгукнулися на заклики вступати до війська, були представники молоді, в т.ч. і неповнолітні, котрих, згідно розпорядження

²⁰ Ibid. № 3. С. 1.

²¹ Ibid. № 5. С. 4.

²² Киевляне! // Киевлянин. 1919. № 82. С. 1; Киевлянин. 1919. № 83. С. 1.

²³ Киевлянин. 1919. № 21. С. 1.

²⁴ У коменданта города // Киевлянин. 1919. № 3. С. 2.

²⁵ Объявление // Киевлянин. 1919. № 5. С. 3; Реабилитация // Киевлянин. 1919. № 8.; Распоряжения властей // Киевлянин. 1919. № 13. С. 2.

²⁶ Приказ Войскам Полтавскаго Отряда гор. Киев 6 сентября 1919 // Киевлянин. 1919. № 17. С. 2.

²⁷ Приказы коменданта города // Киевлянин. 1919. № 22. С. 1; Распоряжения властей. Приказы // Киевлянин. 1919. № 34. С. 1; Распоряжения властей. Приказ коменданта г. Киева // Киевлянин. 1919. № 35. С. 1.

²⁸ Рота киевских добровольцев // Киевлянин. 1919. № 5. С. 1.

²⁹ Вступление в роту // Киевлянин. 1919. № 44. С. 2.

³⁰ Рабоче-офицерская рота // Киевлянин. 1919. № 66. С. 2.

командуючого гарнізону Києва генерала М. Бредова, звільняли зі служби³¹. Однак, на розпорядження вищого керівництва в окремих підрозділах, як, наприклад, у 16-му уланському Новоархангельському полку, уваги не цей наказ не звертали. У ньому були юнаки 16–18 років, котрі взяли пізніше участь у вуличних боях у Києві в жовтні 1919 р.³²

Слід зазначити, що нова влада намагалася заручитися підтримкою робітників заводів, фабрик майстерень, працівників Дніпровської верфі, залізничників, долучити їх до білогвардійського війська. Представники робітничих профспілок, делегації окремих підприємств висловлювали підтримку новій владі³³. Декого з них було залучено до відповідної агітаційно-пропагандистської роботи. Прикладом цього є стаття за авторства І. Москвічов, в якій він закликав робітників влитися у ряди Добровольчої армії³⁴. Але самі робітники не прагнули поповнювати ряди денікінського війська. Покажемо прикладом цьому є збори та відповідно резолюція представників Лук'янівського трамвайного парку, що відбулася 27 жовтня³⁵.

Водночас потрібно зазначити, що незначний наплив добровольців мав місце під час збройної боротьби за Київ у жовтні 1919 р., коли у місто увірвалися більшовицькі загони, котрі у ході важких боїв були вибиті денікінцями з населеного пункту³⁶. У той же час, як свідчать замітки в газеті «Киевлянин», частина мешканців міста, насамперед євреї, підтримали зі зброєю у руках більшовиків у їх протистоянні з білогвардійцями³⁷. Ці події спонукали владні структури знову звернутися до киян із закликами вступати до Добровольчої армії³⁸.

Загалом ситуація у місті була неспокоїною. Дійшло до того, що офіцерським чином денікінської армії наказали виходити на вулицю лише маючи із собою табельну або клинкову зброю³⁹. Свою роль у провалі добровільності відіграли також і факти реквізиції денікінцями різноманітного майна у місцевого населення⁴⁰.

Складне становище Добровольчої армії на більшовицькому фронті під Києвом, а також цілковитий крах добровільного характеру комплектування білогвардійських підрозділів і з'єднань, змусили військових вдатися до примусу через мобілізацію. Так, спочатку, згідно наказу Київського губернатора, всі ті, хто не потрапив до Державної стражі (міліції), мали поповнити тиллові частини денікінців⁴¹. А вже наприкінці жовтня у «Киевлянині» було надруковано звернення головнокомандуючого та командуючого військами Київської області генерала В. Драгомирова до киян і населення Київщини про

³¹ Приказ ген. Бредова по Гарнизону г. Киева // Киевлянин. 1919. № 11. С. 2.

³² Герои – уланы // Киевлянин. 1919. № 37. С. 2.

³³ Делегация от рабочих // Киевлянин. 1919. № 4. С. 2; Декларация рабочих // Киевлянин. 1919. № 6. С. 2; Поддержка рабочими Добровольческой армии // Киевлянин. 1919. № 7. С. 2.

³⁴ Москвичев И. Письмо рабочего // Киевлянин. 1919. № 24. С. 2.

³⁵ Рабочая жизнь. Собрание рабочих // Киевлянин. 1919. № 44. С. 2.

³⁶ 1–4 октября в Киеве // Киевлянин. 1919. № 35. С. 1; У Никольських ворт // Киевлянин. 1919. № 36. С. 2; В рабочих кругах // Киевлянин. 1919. № 35. С. 2.

³⁷ 1–4 октября в Киеве // Киевлянин. 1919. № 35. С. 1.

³⁸ К населению края // Киевлянин. 1919. № 35. С. 1; К гражданам г. Киева // Киевлянин. 1919. № 42. С. 2.

³⁹ Распоряжения властей. Приказы начальника гарнизона г. Киева // Киевлянин. 1919. № 27. С. 1.

⁴⁰ Приказ войскам Полтавского отряда // Киевлянин. 1919. № 14. С. 2.

⁴¹ По мобилизации. Приказ № 29/19029 Киевского губернатора // Киевлянин. 1919. № 26. С. 1.

мобілізацію до білогвардійського війська⁴². Тоді ж було опубліковано розпорядження про призив до війська всіх штаб-офіцерів у віці до 50 років та обер-офіцерів – до 43 років а також медичних і ветеринарних чинів (військових лікарів, лікарів запасу і з білими квитками до 50 років, фармацевтів, фельдшерів, помічників лікарів, всіх, хто закінчив фельдшерські й аптекарські школи до 43 років, а також чиновників воєнного часу від 20 до 34 років, всіх юнкерів, підпрапорщиків, унтер-офіцерів позастрокової служби «вольноопределяющихся» 1 і 2 розрядів до 43 років, всіх військовозобов'язаних призовів 1912-1921 років. Першим днем призову визначалося 1 листопада для офіцерських чинів, а 7 листопада – для всіх інших категорій призовників⁴³. 6 листопада було зроблено уточнення щодо визначення конкретного дня призову річників 1912-1921 років, починаючи з наступного дня з найстарших і так, щоденно, завершуючи 12 листопадом для наймолодших⁴⁴. Щоправда частина тих, хто мав бути мобілізований, отримали відтермінування прибуття на призовні пункти до 1 (13) грудня. Але з подальшим ускладненням становища на фронті для білогвардійців їх зобов'язали прибути раніше – 26 листопада⁴⁵.

Звичайно були визначені і ті групи населення, котрі звільнялися від призову, чи отримували відстрочку⁴⁶. Слід зазначити, що попри оголошену мобілізацію, заклики добровольців не припинилися, про що яскраво свідчать жовтневі випуски газети «Киевлянин»⁴⁷.

Як свідчить одна із заміток «Киевлянина» від 5 (18) листопада 1919 р., на збірні пункти у Києві почали прибувати мобілізовані. Виявилось, що владні кола не змогли підготувати належне прибуття та перебування на пунктах до відправки до війська⁴⁸.

На жаль, навіть приблизні дані про мобілізованих, поки що відсутні. Однак, ймовірно їх було не так вже і багато, адже наступного дня було опубліковано розпорядження про направлення до війська всіх вчителів та учнів, раніше звільнених з рядів ЗСПР, а також розпочато призов до війська тих, у кого були відстрочки чи були звільнені від призову згідно попередніх наказів⁴⁹. Командувач військами відхилив скарги на зняття відстрочок. Проте тиск був такий потужний, що він змушений був погодився дати дозвіл, у крайньому випадку, на заміщення осіб⁵⁰.

Під час мобілізації киян сталася цікава подія. Рада київських антрепренерів звернулася по дозвіл сформувати з призваних по мобілізації особливу дружину, котра б несла службу в Києві, а у вільний час працювала у театрах⁵¹. Вона в певній мірі свідчить про «серйозність» ставлення населення столиці України до мобілізації у білогвардійське військо.

Показовим фактом на підтримку думки про провал мобілізації киян до

⁴² Воззвание к населению Киевской области о мобилизации // Киевлянин. 1919. № 45. С. 1.

⁴³ Распоряжения властей. Приказ // Киевлянин. 1919. № 45. С. 1.

⁴⁴ Распоряжения властей. Объявление // Киевлянин. 1919. № 50. С. 1.

⁴⁵ Явка на сборный пункт // Киевлянин. 1919. № 77. С. 2.

⁴⁶ Объявление штаба войск Киевской области // Киевлянин. 1919. № 45. С. 1.

⁴⁷ Киевлянин. 1919. № 46. С. 1; Киевлянин. 1919. № 47. С. 1; Киевлянин. 1919. № 49. С. 1.

⁴⁸ Прибытие мобилизованных // Киевлянин. 1919. № 60. С. 1.

⁴⁹ Распоряжения властей // Киевлянин. 1919. № 61. С. 1.

⁵⁰ Уклоняющиеся // Киевлянин. 1919. № 66. С. 2.

⁵¹ Мобилизация и артисты // Киевлянин. 1919. № 66. С. 2.

білогвардійського війська може слугувати висловлення командуючого Полтавським загоном, що «багато хто не з'явився і в числі їх – цвіт молоді – учні вищих навчальних закладів»⁵². Студенти, котрі втратили відстрочку, повністю проігнорували мобілізацію. Для них було визначено кінцевим днем прибуття 29 листопада. Ті, хто не прибудуть, з наступного дня мали вважатися дезертирами⁵³.

Ще одним фактом на підтримку думки про провал мобілізації серед киян є наказ коменданта міста від 27 листопада, в котрому він констатував ігнорування ветеринарними фельдшерами розпорядження про поповнення рядів денікінського війська та поставив завдання домовим комітетам розшукати ухлянтів⁵⁴. У наступні дні на сторінках преси було наведено список з 29 ветеринарів і 197 лікарів, котрі мали бути мобілізовані до війська. За неприбуття вони мали бути покараними за законами військового стану⁵⁵. Кияни у своїй загальній масі в основному не хотіли поповнювати лави Добровольчої армії генерала А. Денікіна.

Пошуки ухлянтів, дезертирів стали одним із напрямків діяльності міської влади. У місті функціонувала спеціальна комісія для боротьби з ухлянтами⁵⁶. Визначити її ефективність діяльності не має можливості. Але на сторінках газети «Киевлянин» вміщено замітку про затримання ухлянта під час нічного обходу вулиць міста органами правопорядку⁵⁷. Показовим прикладом може слугувати пропозиція Клівського міського голови П. Бутенка завідуючому підприємствами й установами міського самоуправління приступити до фактичної перевірки службовців і робітників, що підлягали мобілізації⁵⁸. Ідею пошуків ухлянтів через домові комітети підтримав і комендант Києва⁵⁹.

Щоб якимось чином спасти ситуацію на фронті в останньому номері «Киевлянина» від 3 (16) грудня 1919 р. було вміщено заклик до річників 1862–1870 рр. взяти зброю до рук і долучитися в ряди Добровольчої армії для боротьби з більшовиками. У даному випадку цей заклик подавався як непримусова мобілізація⁶⁰.

Загальну оцінку ставлення киян до білогвардійської мобілізації яскраво було проілюстровано в одному з останніх випусків «Киевлянина» невідомим автором у своїй замітці «Тыловая сводка»: «Класовий та індивідуальний егоїзм продовжує руйнувати наш тил... Багато з тих, хто підлягає мобілізації, ховаються й ухляються під різними приводами»⁶¹. Загалом воєнно-політична ситуація для білогвардійців щодо Києва виявилася невтішною. 16 грудня 1919 р. денікінці під тиском радянських військ змушені були залишити місто.

Висновки. Таким чином, тема ставлення населення Києва до проблеми поповнення білогвардійських військ у 1919 р. є однією із недосліджених сторінок вітчизняної історії

⁵² Объявление командующего войсками Полтавского отряда // Киевлянин. 1919. № 68. С. 1.

⁵³ Объявление Киевского уездного воинского начальника // Киевлянин. 1919. № 68. С. 1.

⁵⁴ Приказ коменданта города // Киевлянин. 1919. № 69. С. 2.

⁵⁵ Распоряжения властей. Приказы коменданта города // Киевлянин. 1919. № 75. С. 1.

⁵⁶ Борьба с уклонением от призыва // Киевлянин. 1919. № 55. С. 1.

⁵⁷ Арест уклоняющегося от военной службы // Киевлянин. 1919. № 70. С. 2.

⁵⁸ Проверка служащих // Киевлянин. 1919. № 71. С. 2.

⁵⁹ Приказ № 59 коменданта города Киева // Киевлянин. 1919. № 71. С. 2.

⁶⁰ К вызову солдат старших возрастов // Киевлянин. 1919. № 83. С. 2.

⁶¹ У.Ч. Тыловая сводка // Киевлянин. 1919. № 80. С. 1.

періоду Української революції 1917–1921 рр. Виправлення цього недоліку певною мірою забезпечується матеріалами тогочасної російськомовної приватної літературної та політичної газети консервативно-монархічного спрямування «Киевлянин». Аналіз номерів часопису дає змогу констатувати той факт, що спроби білогвардійського командування генерала А. Денікіна поповнити ряди Добровольчої армії за рахунок киян і місцевого офіцерства зазнали майже повного провалу. Добровільні заклики, спрямовані, насамперед, до колишніх офіцерів, студентів, робітників і різних фахівців, не дали очікуваного результату. Населення столиці України у переважній більшості не виявляло бажання вступати до війська. Навіть після переходу від добровільного набору до примусової мобілізації наприкінці осені 1919 р. заходи білогвардійського командування не досягли поставленої мети: ухилення, дезертирство та саботаж залишалися масовими явищами, значна частина мобілізованих ухилялася від служби або ігнорувала розпорядження військової влади.

Причинами невдалої мобілізації були як слабка воєнно-політична позиція денікінців у регіоні та ворожість частини населення, так і негативне ставлення киян до реквізицій і свавілля білогвардійських офіцерів. Не сприяла мобілізації і загальна нестабільність у місті, що мало прифронтовий статус. Фактично провал мобілізаційних заходів у Києві став одним із чинників, які ослабили тил білогвардійців і підірвали їхні шанси на утримання міста. Це, у поєднанні з тиском радянських військ, призвело до того, що 16 грудня 1919 р. Добровольча армія була змушена залишити Київ, втративши важливий опорний пункт у боротьбі проти більшовиків.

Oleksandr Oliinyk

Kyivans and the Problem of Reinforcing the White Army in 1919 (on Materials of the Newspaper 'Kievlyanin')

Abstract: This article is devoted to the events of the Ukrainian Revolution of 1917–1921. It focuses on the attitude of Kyiv residents towards the replenishment of the White Guard army during the Russian occupation in 1919. Important for understanding this process are the materials we analysed from the of that time Russian-language private literary and political newspaper 'Kievlyanin' of the conservative-monarchist orientation. The author adhered to the principles of historicism, systematicity, and a critical approach to the processing of the sources and scientific literature used.

The study revealed that attempts by the White Guard command of General A. Denikin to replenish the ranks of the Volunteer Army with Kyiv residents and local officers were almost completely unsuccessful. Voluntary appeals, aimed primarily at former officers, students, workers, and various specialists, did not produce the expected results. The vast majority of the population of the Ukrainian capital showed no desire to join the army. Even after the transition from voluntary recruitment to compulsory mobilization in late autumn 1919, the measures taken by the White Guard command did not achieve their goal: evasion, desertion and sabotage remained widespread, with a significant proportion of those mobilized

evading service or ignoring the orders of the military authorities. The reasons for this were both the weak military and political position of Denikin's forces in the region and the hostility of part of the population, as well as the negative attitude of Kyiv residents towards requisitions and the arbitrariness of White Guard officers. The general instability in the city, which had frontline status, did not contribute to mobilization. In fact, the failure of mobilization measures in Kyiv was one of the factors that weakened the White Guard's rear and undermined their chances of holding the city. This, combined with pressure from Soviet troops, led to the Volunteer Army being forced to leave Kyiv on December 16, 1919, losing an important stronghold in the fight against the Bolsheviks.

Keywords: White Guard army, Newspaper 'Kievlyanin', Volunteer Army, volunteers, Kyiv residents, mobilization, army replenishment